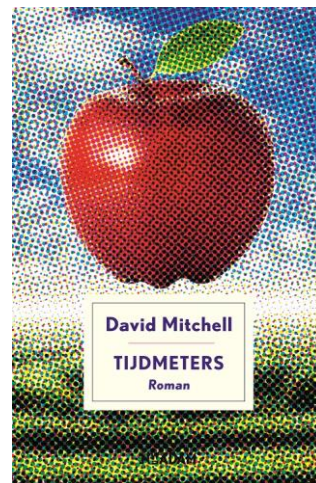

Geluk bij een ongeluk

over *Tijdmeters* van David Mitchell door vertalers Harm Damsma en Niek Miedema

Harm: Als vertaler kun je je geluk niet op wanneer je het voorrecht hebt het werk te mogen vertalen van een schrijver als Joseph O'Connor. Joe is de oudere broer van de zangeres Sinéad O'Connor, maar wat belangrijker is: een van de grootste Ierse schrijvers van dit moment. Een briljant stilist, zoals hij met name bewees met zijn meesterwerk *Redemption Falls*, waarin hij goochelt met ik denk wel 20 totaal verschillende registers. En een

schrijver ook met een scherp oog voor wat het werk van een vertaler precies inhoudt, want toen onze vertaling van die roman, van *Redemption Falls* dus, in Amsterdam ten doop werd gehouden kwam Joe tijdens de receptie met zijn exemplaar van het boek naar ons toe met de vraag of wij daar onze handtekening in wilden zetten. En toen wij wat opgelaten lacherig aan zijn verzoek voldeden – want hij leek het serieus te menen – zei hij: ‘Natuurlijk, het is mijn verhaal, maar het wordt hier verteld in jullie bijzondere bewoordingen.’

Niek: Of hoe gelukkig kun je zijn als vertaler wanneer je je tanden mag zetten in het werk van een schrijver als David Mitchell, hier vooral bekend van het nog niet lang zo geleden verfilmde *Cloud Atlas* (*Wolkenatlas*) en niet te vergeten *The Thousand Autumns of Jacob de Zoet* (in onze vertaling *De niet verhoorde gebeden van Jacob de Zoet* geheten). Mitchell wordt, hoewel hij tegenwoordig met zijn gezin in Ierland woont, als een van de belangrijkste Britse romanciers van deze tijd beschouwd, maar is ook de auteur van het libretto van de opera *Sunken Garden* van de internationaal vermaarde Nederlandse componist Michel van der Aa, en vertaler van een Japans boekje waarin een autistische jongen aan

niet-autisten duidelijk probeert te maken wat er in hem en zijn lotgenoten omgaat. Een literaire alleskunner dus.

Harm: En hoe gelukkig ben je als vertaler wanneer je het volledige oeuvre hebt mogen vertalen van een schrijver als Michel Faber, Hagenees van geboorte, maar op zijn zevende met zijn ouders naar Australië geëmigreerd, daar schoolgegaan, gestudeerd, getrouwd en gescheiden, en na zijn dertigste met zijn tweede vrouw Eva verhuisd naar een eenzaam stationnetje ergens in Schotland. Michel heeft overigens nog steeds de Nederlandse nationaliteit en spreekt zelfs nog verrassend goed Nederlands (Toen ik een keer met hem had afgesproken in de Haagse schouwburg, waar hij in het kader van het Crossing Border Festival zou optreden, begroette hij mij met de woorden: ‘Harm, kom niet te dicht bij me, want ik ben **stik**verkouden’; niet ‘snip’ of ‘snot’, maar ‘stik’). Hij maakte wereldwijd furore met zijn Dickensiaanse roman *The Crimson Petal and the White* (*Lelieblank, scharlakenrood*) en heeft als schrijver een voorkeur voor de vaak stiefmoederlijk behandelde randgebieden van de literatuur, zoals die van het griezelverhaal, de thriller en de sciencefiction. Met zijn verbeeldingskracht weet hij voor zijn lezers de meest wonderlijke werelden op te roepen, even tastbaar alsof ze er zelf bij zijn.

Niek: Maar... hoe **ongelukkig voel je je** als deze drie schrijvers in het voorjaar van 2014, nota bene zonder voorafgaand overleg met hun Nederlandse vertalers, min of meer tegelijk hun nieuwe roman bij hun respectieve uitgevers in Londen en Edinburgh inleveren, waarna de drie verschillende Nederlandse uitgevers ieder voor zich natuurlijk de vertaling van deze kanonnen zo snel mogelijk op de markt willen brengen, want anders, denken ze, gaan de mensen massaal het Engelstalige origineel kopen. Vandaar dus dat wij driemaal het verzoek kregen of wij van elk boek de vertaling bij voorkeur eergisteren konden ophoesten. En het waren ook nog eens geen dunnetjes, die potentiële meesterwerken. *The Thrill Of It All* van Joseph O’Connor telt zo’n 400 pagina’s en *The Bone Clocks*

van David Mitchell, net als *The Book of Wonderful New Things* van Michel Faber, maar liefst 600. Goede raad was duur.

Harm: We hielden kort overleg. Het verstandigste zou natuurlijk zijn om zelf één boek te claimen, laten we zeggen het dikste, en de beide andere af te stoten en over te doen aan collega's. Maar, het waren wel ónze auteurs, met wie we in de loop van de tijd een persoonlijke band hadden opgebouwd, en die bovendien ieder afzonderlijk verwachtten dat we hún boek zouden vertalen. Nadat ik er een nachtje over had geslapen, of liever gezegd over had wakker gelegen, belde ik Niek en zei: 'Ik weet niet wat jij doet, maar ik ga me liever een halfjaar dood werken dan dat ik één van deze boeken uit handen geef.' En Niek zei: 'Dan doe ik mee... We gaan een gooi doen naar een plekje in het Guinness Book of Records, en drie boeken proberen te vertalen in de tijd van één. Het indoor record uiteraard.

Niek: Maar uiteraard zonder kwalitatieve concessies te doen. Wel pasten we, gezien de bijzondere omstandigheden, onze werkwijze aan. Normaal gesproken gaan we als volgt te werk. We verdelen een nieuw boek en vertalen ieder min of meer een helft. De ene keer begin ik vooraan en begint Harm halverwege, bij het volgende boek doen we het andersom. Als we allebei klaar zijn sturen we elkaar de vertalingen toe, waarna ik het werk van Harm tot aan de grond toe afbreek en Harm geen spaan heel laat van wat ik heb geproduceerd. Echt beschamende blunders maken we volgens mij nog maar zelden, maar natuurlijk vallen er, in cosmetisch opzicht zeg maar, altijd wel de nodige nuances te verbeteren. En dus wemelen de teksten die we van elkaar terugkrijgen van het commentaar in de marge. In het gros van de gevallen nemen we elkaars voorgestelde verbeteringen meteen over: 'Ha, fijn, dat heb je goed gezien. Dit is inderdaad pregnanter. Zo loopt de zin net even iets beter. Die uitdrukking past beter bij het personage.' Maar natuurlijk komt het ook voor dat we constateren: ja, je hebt de vinger wel op een zere plek gelegd, maar jouw voorgestelde verbetering is het toch ook nog

niet helemaal; daar ontbreekt nog dit of dat aan, of het benadrukt teveel zus of zo. Die overblijvende punten proberen we vervolgens in een aantal bespreksessies op te lossen. En we stoppen niet voordat we **alle** resterende problemen tot wederzijdse tevredenheid hebben opgelost. Er wordt niet gemarchandeerd, zo van: goed, ik ben het nog steeds niet echt met je eens, maar als jij hier jouw zin krijgt, moet je mij 10 bladzijden verder de mijne gunnen. Aan dat soort praktijken houd je alleen maar een katerig gevoel over. Nee, wij willen allebei onverkort achter alles in de door ons vertaalde boeken staan.

Harm: Maar zoals gezegd pakten we het deze keer anders aan. We besloten om te beginnen dat we ieder één heel boek zouden vertalen en alleen het derde, dat van David Mitchell, op de vertrouwde manier zouden aanpakken, dus met ieder een helft. Omdat ik een wat sterkere band met de popmuziek heb dan Niek, en ik ook beter thuis ben in de geschiedenis ervan, mocht ik de roman van Joseph O'Connor vertalen: *The Thrill of it All*. De titel is voor kenners meteen al veelzeggend, want die verwijst rechtstreeks naar het openingsnummer van de in 1974 verschenen lp *Country Life* van Roxy Music, rond voorzanger Bryan Ferry. Het verhaal beschrijft de opkomst en neergang van een in meer dan één opzicht opmerkelijke Britse popgroep, *The Ships in the Night*, een uitermate heterogeen gezelschap, bestaande uit gitarist Robert Goulding (die op latere leeftijd het verhaal vertelt), zoon van Ierse, arbeideristische ouders, maar opgegroeid in het Engelse Luton; de androgyne, in zowel kleding als gedrag hoogst excentrieke Fran, adoptiekind van Vietnamese afkomst en een soort Boy George (als u dat wat zegt) in het kwadraat; en ten slotte de tweeling Trez en Séan Sherlock, ook met een Ierse achtergrond, maar afkomstig uit Londen. Zij speelt cello (een in de popmuziek uitzonderlijk instrument; ik zou zo gauw alleen Neyla Pekarek van The Lumineers weten die als celliste tot de vaste kern van de groep behoort), hij drumt bij wijze van hobby. Wat brengt deze wel zeer uiteenlopende karakters bij elkaar, wat bindt hen een tijdlang, en wat drijft hen

ten slotte weer uit elkaar? Het zijn stuk voor stuk intrigerende personages, die je als vertaler stem mag geven. Zo is daar de lichtelijk hoogdravende toon waarop Robbie zijn verhaal doet, met veel tamelijk ‘dure’ woorden en ingewikkelde zinnen: verrassend hooggestemd proza van deze oudere popmuzikant. Dan is er het taalgebruik van Fran, die zijn vocabulaire doorspekt met allerlei woorden en uitdrukkingen van eigen fabricaat: spekkie naar het bekkie van een rechtgeaarde vertaler, dus. Verder is er het enigszins ingetoomde, maar steeds duidelijk als zodanig herkenbare Zuid-Londense dialect dat door Séan wordt gesproken. En tot slot is er, in een aantal hilarische scenes, het Hiberno-Engels van Robbie’s vader, dat eveneens gekruid is met plastische fraseringen, vaak ook van eigen vinding. O’Connor is nu eenmaal een meester-stemmenmaker, en nogmaals, het is een verrukking zijn personages een Nederlandse stem te mogen geven.

Een bijkomend genot was bovendien – ik mag dat niet onvermeld laten – dat ik onder het vertalen voortdurend allerlei muziekjes in mijn hoofd hoorde. Want *The Ships* mochten dan een fictieve popgroep zijn, zij opereerden wel in een uiterste realistische muzikale *scene*. Allerlei bekende popgroepen en popsongs passeerden de revue, maar ook de nodige mij onbekende groepen en nummers, die ik dan steevast googelde, zodat ik nu ook met de meest obscure Ierse punkbandjes en de meest uitzonderlijke liedjes vertrouwd ben geraakt.

Alleen: die verschrikkelijke tijdsdruk.

Niek: Michel Fabers laatste roman – want hij heeft aangegeven dat hij met schrijven stopt – gaat over een Engelse zendeling die afreist naar een vijf miljard kilometer verderop gelegen planeet, Oasis, om daar, op nadrukkelijk verzoek van de inboorlingen nota bene, Gods Woord te brengen. *Het Boek van Wonderlijke Nieuwe Dingen*, de titel van de roman, is hoe de Oasiërs de Bijbel noemen. De vrouw van de zendeling blijft achter op aarde. De aarde wordt getroffen door de ene na de andere natuurlijke of economische ramp, terwijl onze held op Oasis, tussen de vredelievende en goedgelovige bevolking (een

soort ET-wezentjes) steeds beter kan aarden. Hij leert zelfs hun taal, vol onuitsprekelijke gorgel-, sis- en slisklanken. Het echtpaar, dat communiceert via interplanetaire e-mail, groeit daardoor onherroepelijk uit elkaar. Treurig, noodlottig, en wat de setting betreft allemaal hoogst onwaarschijnlijk, maar Michel sleept je mee in zijn fantasie. Zelf noemt hij het zijn droevigste, maar ook zijn grappigste boek.

Alleen: die verschrikkelijke tijdsdruk.

Harm: Bij mij ging 's ochtends om halfzes, en later, toen de tijdsdruk toenam, om vijf uur de wekker, waarna ik me meteen in mijn ochtendjas achter mijn pc zette en vervolgens (met redelijke onderbrekingen voor douchen, ontbijt en lunch) tot een uur of zeven, halfacht 's avonds doorwerkte. Dan was de pijp leeg. Niek, die twee opgroeiende kinderen heeft, kon zo vroeg niet beginnen: hij kon pas van start gaan wanneer Mila en Daniel naar school waren. Híj moest zijn extra tijd dus ergens anders vandaan zien te halen. En zodoende gebeurde het meer dan eens dat ik, wanneer ik om halfzes 's ochtends even in mijn mailbox keek, daar een paar door Niek vertaalde hoofdstukken in aantrof die verzonden waren om, zeg, 01.37 uur. Maar, het loonde de moeite, want het lukte ons om de beide boeken binnen de termijn die we onszelf gesteld hadden af te krijgen.

Niek: Maar we waren er nog niet. Het pièce de résistance moest nog komen, het boek dat ons in feite hier heeft gebracht: *The Bone Clocks* van David Mitchell. Daarbij bleven we al haken bij de eerste drie woorden: de titel. Want wat waren die beenderklokken precies? Nergens in het boek worden ze met zoveel woorden genoemd. Ging het om het menselijk gebeente, vormden wij mensen met onze vergankelijke lichamen de instrumenten waaraan het verstrijken van de tijd af te meten viel? Het had er alle schijn van, temeer omdat een aantal van de personages in het boek juist níét aan die vergankelijkheid onderworpen bleek te zijn. Iedereen dacht mee, ook de mensen op de uitgeverij. Beenderklokken?

Bottenklokken? Knekelklokken? (te luguber) Het menselijk asiel? (Doet op de een of andere manier Duits aan). Gebeende tijd? (Leuk vanwege geleende tijd en gebenedijd, maar onbegrijpelijk) Lichaamsklokken? (Waardeloos natuurlijk). Klokken van vlees? (Daarvoor ren je ook niet onmiddellijk naar de betere boekhandel.) Ik meen dat het uitgeefster Lidewijde Paris was die ten slotte met het bondige voorstel *Tijdmeters* kwam. Want zijn we dat niet allemaal? Laten we er straks nog even over doorpraten, als dat kan, want wij weten nog steeds niet precies wat het betekent.

Harm: Ik mocht deze keer bij het begin beginnen en maakte meteen kennis met Holly, een opstandige puber van 15, die kwaad van huis wegloopt wanneer haar moeder haar de verdere omgang verbiedt met haar geheime vriend, de liefde van haar leven uiteraard (maar wat weet een moeder van Liefde?), die overigens ruim 10 jaar ouder is, en die door Holly, al even uiteraard, later in bed wordt betrappt met haar beste vriendin. Holly toont zich een karaktervaste meid met een sterk rechtvaardigheidsgevoel, en ik draag mijn ‘I love Holly’-button dan ook vol overtuiging.

Holly bleek verder de rode draad in het boek te zijn, de verbindende schakel tussen de verschillende hoofdstukken, die zich, met tussenpozen van jaren, op verschillende tijdstippen tot zelfs in de toekomst afspelen, en focussen op verschillende personages, een beetje vergelijkbaar met de gang van zaken in *Wolkenatlas*. We treffen bijvoorbeeld een patserige student die bijna letterlijk over lijken gaat, een oorlogscorrespondent die even over is uit Bagdad voor het trouwfeest van zijn schoonzus, en een allang niet meer sprankelende schrijver die tevergeefs probeert te teren op zijn verbleekte roem. Kortom, weinig sympathieke personages, maar wat was het een genot mij met hen bezig te houden. Want wat wist David ze elke keer weer bijzonder gestalte en stem te geven. *Happiness galore!*

Niek: Toch was er iets – we moeten eerlijk zijn – wat enigszins afbreuk deed aan ons intense vertalersgeluk. In alle hoofdstukken vinden namelijk, meestal tegen het eind, ingrijpende, soms heftige bovennatuurlijke dingen plaats. Want ja, *er is nu eenmaal meer tussen hemel en aarde dan onze geest kan bevatten*, Horatio, en Mitchell is een auteur die de mogelijkheden van het buitenzintuiglijke schrijvenderwijs wil verkennen. Daarbij leunt hij zwaar op het genre van de fantasy, een genre waar Harm en ik weinig of geen affiniteit mee hebben. De briljante stijl bleef (tot op zekere hoogte) maar inhoudelijk haakten we bij dergelijke passages beiden af. Van grammaticale dingetjes, van niet-kloppende feiten of rekensommetjes, of van perspectiefkwesties kun je melding maken en verwachten dat de auteur er zijn voordeel mee doet en met een beter voorstel komt. Maar we konden niet aan David suggereren 50 bladzijden bovennatuurlijke wildwest te schrappen. Gelukkig was het leeuwendeel van het boek realistisch van aard, en al die tijd was het natuurlijk 100% smullen geblazen.

Alleen meer dan ooit: die verschrikkelijke tijdsdruk.

Harm: Maar.. ook dit hebben we gehaald. Zij het kantje boord en mede dankzij de inzet van verschillende fantastische mensen. De laatste paar dagen hebben we namelijk op de uitgeverij zitten werken: om de laatste hoofdstukken door te nemen, de laatste dingen te controleren en de laatste verbeteringen aan te brengen. En zodra er weer een deel af was werd het als het ware onder onze handen vandaan gerukt voor verdere verwerking. En ik kan u verzekeren: ook dat is vertalersgeluk, te ervaren dat zoveel mensen de goede zaak van de literatuur met hart en ziel zijn toegedaan.

Niek: Dat de uitgeefster zoveel begrip had voor onze positie, voor het feit dat we geen van de drie boeken wilden opgeven, en dat ze er bovendien zo rotsvast van overtuigd was dat we zonder kwaliteitsverlies onze verplichtingen zouden nakomen, dat ze ons de ruimte gaf dit krankzinnige waagstuk aan te gaan,

ondanks de risico's die dat voor haar inhield, dat verschillende van haar medewerkers alles opzij hebben gezet om te zorgen dat onze last minute-bijdragen stante pede verwerkt werden, dat we gezegend waren met de mierenneukerigste aller persklaarmakers, die werkelijk alles checkte en daardoor nog allerlei inhoudelijke foutjes (o.a. de slordigheden van David inzake toekomstige data) wist te voorkomen, en dat we van doen hadden met een auteur die de hele tijd staande bij was en op al onze mailtjes met vragen, kritische kanttekeningen en voorstellen vrijwel per ommegaande reageerde, betekende dat we ons zeldzaam beschermd en gewaardeerd voelden, als een soort astronauten op ruimtereis. Vertalen was ineens helemaal geen eenzaam beroep. We zullen zoiets alleen niet snel nog een keer doen.

En zie ik daar nu een tijdmeter zwaaien dat we moeten stoppen?

Harm Damsma & Niek Miedema

Vertalergeluktournee april-mei 2015